

suo prefigurans celerem ablationem fortitudinis Damasci, et depradationem Samarie, conc. secus, neg. Hoc ipsi autem quid ille puer tam velocom de hostibus regni Iuda reportandam a rege Assyriorum victoriā nomine suo prefiguraverit, aliquo sensu, nempe figurat, dici potest acceptissima sententia fortitudinem Damasci et spolia Samarie, hoc nimismodo: Accipit, id est, accipienda portendet fortitudinem Damasci et spolia Samarie.

Caterum aliam adhuc responsum nobis suggerit S. Chrysostomus ad solvendam allatam objectionem, que eum non absteruit, quoniam filium prophetesse (Isa. 8, v. 5 et 4) diceret postus filium Isaiae ex uxore sua recens natum. Nam postquam grecus illa S. Pater citavit Isaiae cap. 8, v. 5, verba: *Et accessi ad prophetissim, immediatē addit istam horum verborum expositionem: Hoe forsū nomine (prophetesse) suam uxorem (propheta Isaiae idē) vocari, quid spiritu prophetico habita esset digna.* Dein post intervallum recitat modo dicti capituli 8 versum 4, non prout eundem habet Vulgata latina, sed prout eum vertunt 70 Interpretes, nempe sic: *Quia antequā sciat puer vocare patrem et matrem, accipiet fortitudinem Damasci, et spolia Samarie;* ac mox hunc versum exponit, ita pergenit: *Quod autem (propheta Isaiae hoc loco) dicit tale est: Tempore etatis purilis, nec adhuc matura et nequam compotis loquendi, quod ad victoriam et trophaeum erectionem spectat (scilicet ablatio fortitudinis Damasci, et spoliorum Samarie), fient. Non quid puer (de quo ille versus 4 loquitur) possit adversus hostes aciem instruere et bellis dirinere; sed quid ētate infantis, hoc est, illo tempore, priusquam scilicet puer diserte loquatur, universa tradentur manibus hostium.* Hucusque S. Chrysostomus. Ex quibus hiujus S. Patris verbis patet, quid censurit, verba illa citati textus greci, antequā sciat puer vocare patrem et matrem, accipiet fortitudinem Damasci et spolia Samarie, non habere hunc sensum, quid illi puer in persona sua consideratus accipit, i.e., auferat fortitudinem Damasci et spolia Samarie, sed quid hoc auferenda sint cātēte infantis, seu illo tempore, priusquam puer illi sciat diserte loqui. Atque hoc etiam factum est, ut jam super ostendimus.

77. Argumentum II. Juxta nostram expositionem, num. 74 et 75, allatum, Isaiae, cap. 7 et cap. 8, identidem variaret, et eodem quasi halitus modo de Christo et B. Virgine, modō de uxore et liberis suis vaticinaretur. Nam cap. 7, v. 14 et 15, sermo esset de Christo et B. Virgine; versus autem 16, immediatē sequenti, de Seco Iacob filio suo. Porro cap. 8, v. 5 et 4 loqueretur de uxore sua, et de altero filio suo Maher Schalal dicto, etc. Atque tanta variatio in vaticinando non videtur verisimilis. Confirmatur. Ille puer de quo Isa. 8, 5 et 4, sermo est, in eodem capite 8, 8, vocatur Emmanuel: *Et erit extensis alarum ejus implens latitudinem terrae tuę, ὁ Emmanuel;* quod nomen nulli filii Isaiae competit; ergo puer, de quo Isa. 8, 5 et 4, sermo est, non est Maher Schalal, filius Isaiae, prout denō observat Cornelius à Lap.

(4) Commentario in 4 prophetas majores, ubi ad initium hiujus Operis ponuntur Canones Prophetarum faciem preferentes.

(5) Sed initium Commentarii, in cap. 2 Nehem.

(5) Imo ipse summus Propheta, Christus Dominus Matth. cap. 24, sub excido urbis Jerusalem tanquam typus seu figura depligit excidium orbis in fine mundi tanquam figuratum, et ab illo ad hoc translatum, ac utrumque conjungit.

Cone. maj., nego min. Nam ipse Cornelius à Lap. (1) cum aliis interpretibus preter alias Canones seu regulas intelligendi prophetas statuit. Canones ordine quartum, in quo fusē et per varia exempla ostendit, quid propheta saliant repente ab uno ad aliud, à figurā ad figuram aut viceversam, citatique in haue rem S. Hieronymum, qui (2) ait: *Hinc vel maximē obscuri sunt prophetæ, qui repente diu aliud agitur, ad alios persona mutant.* Porro ibidem post intervallum Cornelius à Lap. ita pergit: *Sic Isaiae, cap. 7, a liberatione Judæorū et Achaz de Maan Rasin regis Syria, et Phace regis Samarie, subito transit ad partum virginis et Emmanuelis ortum, ac liberationem hominum ēpotestate diaboli per Christum, cuius illa erat typus.* Sic sep̄ vestititia urbis (Jerusalem) miscent cum excidio orbis, et die iudicii, cuius illa (deaysatio Jerosolyma) fuit speculum et preludium (5). Ceterum, quoniam juxta nostram expositionem in cap. 7 et 8, magna sit variatio personarum, prout presentes objecti recte dicunt, tamen haec variatio non sine gravitate a nobis asseritur, ut ex supra dictis abunde colligi potest.

Ad confirmat. resp. negando suppositionem, quid puer, de quo Isa. 8, 5 et 4, sermo est, sit Emmanuel, ad quem ibidem propheta suspirat. Illi enim, v. 5 et 4, est filius Isaiae ex prophetissa genitus et Maher Schalal jussu Dei nominatus; Emmanuel autem v. 8, est ipso Christus, ut iam supra observavimus. Cum enim Isaiae ibi regni Iuda afflictionem futuram prediceret, subito more prophetarum se convertit ad Emmanuel, i.e., ad Christum tanquam Dominum terrae Iuda. Ceterum haec responsio nostra denō prorsus conformis est doctrine ipsius Cornelii à Lap., qui praesentem objectionem nostre expositionis capituli 8 Isaiae refert. Itaque data occasione, repente quasi per suspirium Propheta avolat ad Christum, quasi ad scopum, amorem et delicias suas, moxque redit ad historiam, vel materiam ceptam. Exempla sunt Isaiae 16, 1, ubi cum prediceret excidium Moab per Chaldeos, prouidens Christum ex Moab per Ruth Moabitudinem nasciturum, subito ad eum avolat dicens: *Emitte agnum, Domine, dominatorem terre, de Petra deserti ad montem filie Sion;* moxque post hoc sicut suspirium, quasi per parenthesis insertum, redit ad

(1) Vide Calmeti Tabulari chronologiam generalem Historia biblica (ad calcem Dictionarii biblici ejusdem auctoris positam) ad annum mundi 5264 et 5283.

(2) Non raro nomen Ephraim pro tota regno decem tribuum, seu pro todo regno Israel usurpat. Vide Calmeti Dictionarium biblicum, v^o *Ephraim.* Rationem autem, cum Ephraim sumatur pro todo regno Israel, Sanctus (Commentarii in Isa. 8, 4) assignat istam, quia ex tribu Ephraim ortus fuit Jeroboam, qui primus omnium regnum illud obtinuit.

(3) Commentarii in 4 Reg. 16, 7, num. 9. Et Commentarii in Isa. 8, 4, num. 9.

vaticinandum cladem Moab. » Similiter igitur etiam nos merito dicimus, verba illa Isa. 8, 8: *Et erit extensis alarum ejus implens latitudinem terrae tuę, ὁ Emmanuel!* repentinum suspirium prophete ad Christum, quin ideo sequatur, quid etiam puer precedente versu 5 et 4 sit Emmanuel, aut Christus ex Virginis natus.

78. Argumentum III. Expositio supra (num. 74 et 75) alata non satis coheret cum verbis Isaiae, et cum historia. Nam regnum Samarie eversum est anno 6 regis Ezechie, cum puer illi Isaiae, de quo Isa. 8, 5 et 4, sermo est, jampridem secreta vocare patrem et matrem; et erit enim tum annorum 16 annorum. Neque juvat respondere, tunc quidem eversum esse regnum Samarie, sed longe ante crepisse Assyrios eam deprendere, quod solim predicti Isaiae cit. loc. dum ait, *aferenda spolia Samarie, antequā sciat puer vocare patrem suum, et matrem suam.* Nam certe est: Isaiae non tantum deprendere, sed et interitum regni predicit; nam cap. 7, v. 8, expressè ait: *Aduh sexaginta et quinque anni, et desinet Ephraim (hoc est, regnum Samarie) esse populus.* Ita denō Cornelius à Lap. — Resp. negando suppositionem, quid in verbis illi Isa. 8, 4: *Antequā sciat puer vocare patrem et matrem suam, aferetur fortitudine Damasci et spolia Samarie,* sermo sit de omnimodo excidio Samarie; sed dumtaxat hoc loco sermo eis de deprenditione Samarie, ut ex eo haud obscure colligitur, quia propheta ait *aferenda esse spolia Samarie.* Atque hoc revera per Theglaphasar regem Assyriorum factum est, atque puer illi selebat vocare patrem et matrem suam; uti jam supra a nobis ostensum est. Post plures (1) autem annos Salmanasar, rex Assyrii, et successor Theglaphasar, capti Samarit, reliquias decem tribuum captivas duxit et transiit in Assyrios, 4 Reg. 17, 6; oblique hic fuit regni Israel, et tunc impletum est illud: *Ephraim (2) desinet esse populus;* prout Isaiae, cap. 7, 8, predicit.

Aliam adhuc responsum ad allatum haec objectionem iterato (5) afferat Sanctius, docens, Ephraim seu regnum Israel post magnam illam cladem, quam accepit tempore Phace, 4 Reg. 15, 29, jam dici posse, devastatum seu excidium esse passum, eti plenus et perfectus interius nomini post plures annos secutus sit; quia aliquid tunc factum diciimus, aut completem, cum bona ex parte ceptum est fieri. Atque hunc modum loquendi laudatos auctoriam exemplis S. Scriptura confirmat. Sic, ait, Dan. cap. 9, anno primo Darii completi esse dicuntur septuaginta anni desolationis Iudeam, etiam tunc septuagesimo illinc anno non desolata fuerit, sed desolari cepta.

(1) Vide Calmeti Tabulari chronologiam generalem Historia biblica (ad calcem Dictionarii biblici ejusdem auctoris positam) ad annum mundi 5264 et 5283.

(2) Non raro nomen Ephraim pro todo regno decem tribuum, seu pro todo regno Israel usurpat. Vide Calmeti Dictionarium biblicum, v^o *Ephraim.* Rationem autem, cum Ephraim sumatur pro todo regno Israel, Sanctus (Commentarii in Isa. 8, 4) assignat istam, quia ex tribu Ephraim ortus fuit Jeroboam, qui primus omnium regnum illud obtinuit.

(3) Commentarii in 4 Reg. 16, 7, num. 9. Et Commentarii in Isa. 8, 4, num. 9.

79. Quares 5° quo sensu (Isa. 18, 2) de rege ēEthiopie datur: *Mittit in mare legatos in vasis papiri.* An navibus papryceis trajicietur mare? — Resp.: In vasis papiri, id est, in navibus ex papyro arbore confectis, ut moris est in ēEthiopia et Egypto, teste Herodoto, lib. 2, qui scribit: *Ēgyptios suas nave ex junco fabricare.* Est enim papyrus (1) arbuseula vel frutex juxta Nilum nascent, sicut apud nos nascentur junce in locis palustribus, vel marginalibus fluminorum. Id ipsum testatur Theophrast. (2), Plinius (3), et Lucanus (4) ita canens:

Conseruit bibulā Memphis cymba papryo.
Porro, quia ēEgyptii ex cādēm arbore, ejusque foliis tenū phylax, acu deductā faciebat chartam ad scribendum teste eodem Plinio, lib. 43, c. 11, idē charta nostra, liet ex contritis linteis facta, quia tamen eundem scribendi usum prebeant, papryus vocantur.

80. Quares. 6° quo sensu (Isa. 19, 2) dicatur: *Concurre faciam ēEgyptios regnum aduersus regnum,* cātēneān ēEgyptus non sit nisi unicū regnum. — Resp. sensum esse: *Concurre faciam regnum aduersus regnum,* id est, *provinciam aduersus provinciam,* ut Septuaginta habent; vel satrapiam seu prefecturam unam aduersus aliam. Cū enim Assyrii ēEgyptum invaderent, quedam provincia seu prefectura Assyris esse dedere volentes, insurrexerunt etiam arms aduersus alias, que se dedere nolent. Quā dissensione et mutua cādēfactum est, ut Sennacherib nullo negotio subigeret ēEgyptum; prout etiam loc. cit. indicatur. Totus enim versus ita habet: *Et concurre faciam ēEgyptios aduersus ēEgyptios, et pugnabit vir aduersus fratrem suum, et vir contra amicum suum, civitas aduersus civitatem, regnum aduersus regnum,* id est, provincia aduersus provinciam. ēEgyptus enim tunc in duodecim partes divisa erat. Ita Calmetus cum aliis.

81. Quares. 7° num verisimile sit, quid Deus (Isa. 20, 2) *Iasiam jussit, exculs vestibus nudum incedere, et præsignificandum quid ēEgyptii et ēEthiopes nudū ab Assyris abstrahendi sint in captivitatem.* Num mandatum, quod pudicitia repugnat, potest esse divinum? Ita complures increduli (5) ad deprimentiam auctoritatem Scripturae et Prophetarum. Verum hanc objectionem alibi (6) jam solvimus. Hinc pluribus eam refellere, hie supersedeo.

82. Quares. 8° quomodo concordet dictum Isaiae (cap. 25, v. 17): *Post 70 annos reduxit Dominus Tyrum ad mercede suas,* cum effato Ezechielis (26, 14), et de Tyro dicuntis: *Non edificaberis ultra.* Et (v. 21): *Non invenieris ultra in sempiternum.* An hec non refutat pugnat verbi Isaiae modū citatis? — Resp.: Certum est, quod post illos 70 annos urbs Tyrus dicta extiterit, prout patet ex citato Isaiae loco, et ex eo, quid Alexander M. eam rursus expugnārit. Ad objecta vero

(1) Vide Cornel. à Lap. Commentarii. in Exod. 2, 5.
(2) L. 4 Histor. plant.
(3) L. 7, c. 56.—(4) L. 4.
(5) Philos. de l'Hist. c. 45, p. 22. Essai sur la Tolédance, c. 42, note f. p. 125. Examen important, c. 10. Tindal, c. 15, p. 251.
(6) Vide supra, sect. 4, quest. 6, num. 9, 14.

Ezechielis verba, omissis aliis responsionibus, dupl. eiter responderi potest. Nam primum dici potest cum S. Hieronymo, instauratam quidem fuisse Tyrum in urbem, sed nunquam pristinam suam gloriam et potentiam ab ea fuisse ex integrō recuperatam. Tyrus enim ab eo tempore, quo à Nabuchodonosore eversa fuit, deinceps subiicit Chaldaicis, Grecis, Romanis. Unde verba Ezechielis possunt habere hunc sensum: *Non recuperabis ultra pristinam tuam gloriam et dominatum.* Vel cum Calmeto (1) dici potest, duas Tyri urbes fuisse: veterem penitus à Nabuchodonosore eversam, que nunquam in pristinum deus reversa est; et novam in insula, que usque ad Alexandri M. tempora floruit. Josephus enim (2) testatur, Nabuchodonosoren consueisse Ithobel, ut esset rex Tyri, cuius successores ibi usque ad Alexandri M. tempora imperitarentur.

85. Queres 9° «quo sensu Isaías (cap. 35, v. 7) dicit: *Angeli pacis amarē flēbant;* cum tamen in celo neque luctus, neque dolor locum habeat?»—Respondegando suppositum, quod hoc loco per angelos pacis intelliguntur spiritus angelici; sed intelligentur numeri (3) seu legati pacis, qui egressi sunt ad Radsacem, ducem Semachreib, pacis cum eo compondere causa, scilicet Eliakim, Soba et Joache. Verum cum pacem a tyrammo non impetrarent, sed potius minus et contemptus, videntes presentissimum urbis periculum fleverunt, et scissis vestibus Rabsacis.

Si quis autem in sensu spirituali per angelos pacis cum S. Hieronymo intelligere velit spiritus angelicos presides templi Salomonici, ligentes, dum viderent templum esse in periculo tante cladi, in extum sumere debet in sensu improppri et figurato; sicut etiam Deus in S. Scriptura quandoque dicitur dolere, peneire, irasci.

84. Queres 10° «quid sentiendum de expositione verborum Isaiae (cap. 40, v. 5 et 6): *Vox clamans in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitorum Dei nostri.* Omnis valitis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas. Et revelabit gloria Domini, et videbit omnis caro... quid os Domini locutum est. Quid, inquit, sentiendum de hujus loci expositione, cum auctor famosi libri Horus dicit effert?—Resp.: Sicut alii hujus detestandi libri asserta, ita etiam haec dispositio est propterea gratis confusa, falsissima, et in contemptum S. Scripturae exegitata. Antequam horum ostendamus, observo, memoratum auctorem haec Isaia verba non de S. Joanne Baptista precursore Domini, sed de futuro regimine solis, seu prius celestis ignis secundum magorum Persarum do-

(1) Commentar. in Isa. 23, 15. Et in Ezechiel. 20, 14.

(2) L. 1 contra Appion.

(3) Angelus est vox Graeca, ἄγγελος, et latine nuntius significat. Non officium nomen est, non natura, hoc est, officium significat, non naturam. Hinc quia celestes geni sepe a Deo ad homines mittuntur tanquam nuntii vel legati, vocantur angelii.

ctrinam interpretari. Propria ipsius verba (1), que ex germanico in latinum transluit, sunt hec: *Hoc loco noster Videns (id est, Isaías) utitur arcana doctrinā per securorum magorum de futuro regimine solis, seu prius caelis ignis.* Audit, quid sol in finē presentis mundi dominatum, quem eidem apud aliquos populos impīi plānetā cripnāre, recuperatus, et tun omni inordinatio sublatā, canet montes humiliantes, canticas valles extatūs eset. Quam ob rem (Isaías) sibi proponebat, vaticinata pro sis (Iudeorum) natione inde configere.

Dominus, cui via paranda eset, erat sol, cui astra ab ortu in occasum veluti viam facilem et planam faciunt.

Vates itaque (sua vox) in deserto non erat Joannes baptista, sed magus in Persia (qui hanc de sole doctrinam annuntiavit), et ille Cyrus, cui astra viam pararent, potius solen, quam Iesum significare poterat.

Hucdus fanatismus ille auctor, ex eius scriptoristicis expositionibus problema esto, an magis absurdus et heterodoxus, vel magis impie sint, et exacerbitus.

Et profecto in citato Isaías textu, *vox clamantis in deserto, etc.*, primo statim intuui potest, hoc loquor seruonem esse de audevi magni cujusdam regis, cui ubiqui parandam esse viam, praco aliquis ex deserto Judeis acclamat, aperte asseverans, hunc regem esse ipsum Iehova (2): atque haec via preparatio sub magnificissimo scheme humiliantib[us] montes et colles, exaltantib[us] valles, ex omnia complananti propounderit et imperatur. Quomodo jam cum his concordat memoriam auctoris expositionis? Num sol unquam dictus est Iehova? an unquam persicum magum tanquam vocem clamantis in deserto ab illis describit aut nominari legimus? Quis credit, quod Isaías propheta tam sanctus a magis Persice doctrinam aliquam mutuatus sit, qui omnem superstitionem ethiopianam iuxta praeceptum Domini summoperē versabatur (3)? Isaías, inquam, qui capitalem errorem magorum in Persia, dari duo principia rerum, unum bonum, alterum malum (4), palam refelit, claram cap. 45, v. 5, 8, in persona Dei

(1) In suo Horu seu astrognostico judicio de vaticinis Messianis pramuntantibus.

(2) In citato textu Isa. 4, 5 et 5: *Parate viam Domini... et revelabit gloria Domini, et videbit omnis caro...* quid os Domini locutum est, in Hebrewo semper ponitur Iehova, ubi in latine Domini positum est non.

(3) Vide supra, sec. 1, quesc. 4, num. 5 et 6.

(4) Persice philosophi, quo tempore magorum vigebat, et cujus sectatores etiamiam in Persia superstites esse dicuntur Gari dicti, Persice, inquam, hujus philosophie primū ac fundamentale dogma est, dari duo magna principia, unum lucem, alterum tenebras. Primum horum principiorum appellant Oromasden, alterum Arimanian. Inter huc duo, sicut esse tertium substantiam medium, quam Mithram vocant. Lux seu Oromasdes iuxta doctrinam dicit persice philosophie est principium omnis boni: tenebra seu Arimanian est principium omnis mali. Oromasdes dominatum tenet in natura eternis; Myhra in aeternis; Arimanian in res terrenas et transientes, seu in corruptibili. Plura de hęc persice philosophia referit Lexicon Universal. Lipsiens. tom. 27, artic. Persiche Philosophie, citans in hanc rem Platarchum de Isid. et Osirid. p. 569. Diog. Laertium in proem. Joan. Christoph. Wolff de Manichaeis pag. 51.

ita ait: *Ego Dominus, et non est amplius, extra me non est Deus...* *Ego Dominus, et non est alter, formans lucem et creans tenebras, faciens pacem, et creans malum* (1); *ego Dominus faciens hunc omnia.* In quo textu, quoque in vulgaritate ponitur vox *Dominus*, toties in hebreo ponitur vox, *Jehova*. Quis autem non videt Isaiah his verbis precipuum antiqua philosophia pericula dogma de duobus principiis et veluti diis aperte impugnare? Quis proin principiis et veluti diis aperte impugnare? Quis proin credat cumdem prophetam suam doctrinam, et vaticinia ex dictis philosophia male intellecta, aut male applicata confusisse? prescrīp̄tum cūm in eodem 45 capitule statim initio (nempe v. 1, 2, 5) Cyro, qui primum ducens annos post hanc Isaiah prophetiam exiit, quemque, v. 1, hic Propheta expressè nominat, victorias a Deo concedendas praedicat his verbis: *Iacob dicit Dominus meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, ut subiciam ante faciem ejus omnes...* *Ego ante te ibo; et gloriose terrae humiliorib[us]...* *Et dabo tibi thesaurus absconditos...* ut scias quid ego Dominus, qui voco nomen tuum Deus Israel. Num Isaías etiam hanc notitiam de Cyro post ducentes primum annos extitro, et de victorise ipsa a Deo concedendis ex philosophia persica, vel ab aliquo mago persico accepti, aut potius a Deo ipsius invenient propheticō lumine collustrast?

Corollarium I. Vox clamantis in deserto (Isa. 40, v. 1) non erat aliquis magus in Persia hominibus annuntians, quid sol regnem suum in fine mundi recuperatur sit; sed est Joannes Baptista, qui reprobatur mensura hojus nominis implavit, in deserto homines adhortatus ad penitentiam, eosque stimulans, ut Dominum viam prepararent; Dominus autem ille est Jesus Nazarens, cuius Joannes Baptista Precursor erat, Jesus, inquam, verus Messias, et ipse Iehova, de quo Isaías in eodem capite v. 10 et 11, ad civitates Iuda nominis Dei sit: *Ecco Dominus Deus in fortitudine vestra, et revelabit gloria Domini, et videbit omnis caro...* quid os Domini locutum est, in Hebrewo semper ponitur Iehova, ubi in latine Domini positum est non.

(1) Vide supra, sec. 1, quesc. 4, num. 5 et 6.

(2) Hoc loco per ἀπόταλον, non intelligitur malum apόταλον, seu peccatum (Deus enim non est auctor peccati, ut Calvinus blasphemavit), sed malum pœna, h. e., pestis, famæ, bellum, servitus, captivitas, et quidquid hominum afflit. Nam sensus citati loci est: *Ego Dominus... faciens pacem, h. c., dans prosperitatem (nam pax heb. significat quietem, opulentiam, et bonorum omnium affluentiam), et creans malum, v. 5, pestem, famam, aut alias afflictiones.*

Corollarium II. Ex dictis etiam patet, quā futilis, absurdā et impia pariter sit expūlio, quā Horus modicata Isaiæ (cap. 40, v. 11) verba: *Sicut pastor gregem suum pascet; in brachio suo congregabit agnos et in sinu suo levabit; festas ipse portabit, hunc in modum interpretatur: Id est, supremus Deus, seu pura lux (hoc nomine Horus conformiter suo systemati solem designat) in posterum sub novo suo regimine omnia astralia, sicut pastor gregem suum, in celo pascet; eu cunctū custodiet, nec amplius permittet illa manū à ferocibus lupis devorari; multo minus fodit draconem tolerabit, qui in praesenti male constituto mundo tot malū soli, fūndi et stellis inferit.* Ita Horus. Sed quis sane mentis homo sibi persuadeat, Isaiam virum tam sapientem, tam sanctum suis illis verbis tam heterodoxis et insanas fabulas Judaeis annuntiare voluisse? Credat hoc Iudeus Apella.

85. Queres 11°: «Quomodo explicatur illud (Isa. 45, 15): *Ipsa* (nempe Cyrus) *ad edificari civitatem meam;* cum tamen diu post mortem Cyri (2 Esdras 2, 8) anno vigesimo Artaxerxes Longimanus Nehemias et primū impenetraverit licetiam ad edificandū Jerosolymam, sed inchoatē tantum, iubendo ruinas ejus instaurari, 1 Esdras cap. 1. Licit enim hoc loco tantum de restaurando templo explicita mentio fiat, tamen non est prasumentum, quā Cyrus, iudeus Iudas ascenderet in Jerusolēm, ibique ad fieri templum, volerit hoc stare in loco deserto sine circumvisu adifici species inchoatae urbis referentibus. Præterea Esdras ibi expressè addit: *Ut completeretur verbum Jeremias.* Sed Jeremias, 50, 18, non solū de restaurazione templi, sed etiam urbis Jerosolyma vaticinatus est his verbis: *Hoc dicit Dominus: Ecce ego convertant conversionem tabernaculorum Jacob, et tecis ejus miseris, et edificabitur civitas in excelso suo, et templum juventū ordinum suum fundabitur.* Verum plura hęc de re invenies in tractatu theolog. de incarnatione, auctore Thomā Holzclaw. num. 61 et seqq.

86. Queres 12°: «Quomodo Isaías (cap. 52, v. 1) his verbis: *Consume, consume, induere fortitudinem vestram, et Sion induere vestimenta glorie tua;* Jerusalem, et civitas Sancti; quia non adjicit ultra ut pertranseat per te incircumcisus et immundus, predicare potuerit per Jerosolymam solitū captivitatē Babylonica, non amplius pertansilur incircumcisus et immundus; cum tamen etiam post reditum ex captiuitate Babylonica, multa passa sit Jerosolyma ab Antiochō, Tito et gentibus incircumcisis?—Resp.: Omissa allorum response, hęc difficultas facilime videatur tolli, si cum Cl. Franc. Xavero Widenhofer (1) dicatur, hoc loco sermonem esse de Hierosolymā non terrestri, sed coelesti, seu de Ecclesiā triplamente in celis, in qua nullus incircumcisus corde ac moribus, nullus immundus, intrare potest. Ratio citatum textum ita explicandi est 1° Quia hoc loco, ubi vulgariter latine habet, *Consume,* in hebreo est, *Evgila* (γένει) *Uri* *Sion!* sed vigilatio propriè fit, cum huic

(1) Commentar. in Isa. 51, 4.

mando mortui celo evigilamus. 2° Dicitur: *Induere vestimentis gloria tuae, Jerusalem!* sed vestimentis gloriarum in sensu magis stricto et proprio vestierit in celo; ibique erit civitas sanctitatis (ut hebreum habet) seu, ut 70 loquuntur *wājib* & *biyūq* quoad singulos suos cives seu membra. Excitat igitur hic Deus Ierosolymam terrestrem, sive Ecclesiam militantem, ut evigile ad gloriam, ubi erit civitas in sensu explicato perfecte sancta, quia tum non adficiet ultra ut pertransiat per eam glorirosam incircumcisus corde ac moribus, quales Judei sunt. Actor. 7, 51, et *immundus*, quia teste Joanne, Apoc. 21, 27, in eam (Jerusalem) non intrabit aliquod coquinatum.

87. Queres 15°: «An verba illa Isa. 53, 2 et sequ.: *Non est species ei, neque decor;* et *viduimus eum, et non erat aspectus, et desideravimus eum;* *despectum et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem,* etc., intelligenda sint de Christo paciente, vel potius de gente Judaicā in statu hodiernae humiliations et afflictions considerat, ut trecentores (Judei contendunt?) — Resp.: Allata verba Isaiae necessario intelligenda sunt de Christo paciente, non autem de gente Judaicā. Nam non tantum Jesus Christus propheta Isa. cap. 53 contenta de seipso interpretabitur est (1), et illa de eodem intellectu, et exposuit Philippus diaconus in Actis Apost. (2): sed etiam Isaiae Orobio pertinacissimus Judeus fassus est (3), histriani passionis et mortis Christi ab Evangelistis esse accurate transcripsit ex Isa. capite 55. Nemo tamen prudens aut sanx meatus homo idcirco suspicatur Evangelistas ejusmodum historian de Christo fixasse. Max enim osores christiana religionis, Judei et Gentiles, qui Christo et Evangelistis cocvici erant, fuisse protestati, et Evangelistis mendaci arguisse. Summa igitur consensio est inter Isa. caput 55 et historian Christi patientis. Et profecto Propheta Isaiae tam plenē et fusé, adest clārē et plenē Christi passionem et ignominiam hoc capite pertractat, et non prophetam, sed evangelistam agere, neque futura predicere, sed facta et visa narrare videantur. Quocire hoc capit, ut Cornel. à Lap. (4) ait, inscribi posset: *Passio Jesu*

(1) Luc. 22, 37, Christus de seipso ait: *Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc, quod scriptum est, oportet impietate in me:* Et cum iniquis deputatus est, indecūmum optimis Servator his verbis illud Isa. 53, 22, de se scriptum: *Tradidi in mortem animam suam (pro nobis)* et cum scleratis reputatus est.

(2) Act. cap. 8, postquam narratum est, quid vir ethiopis cumchus Candacus regis Äthioporum petierit a Philippo sibi explicari, de quo propheta illo locu Isa. 55, 7: *Tanguam ovis ad occisionem ductus est; et sicut ovis coram tundente se, sine voce, sic non aperuit os suum,* etc., intelligendum sit. Philippus ei respondit de Jesu intelligendum esse. Nam Act. 8, 35, subditur: *Aperies autem Philippus os suum, et incipiens à Scripturā istā, evangelizans illi (cumculo) Jesum.*

(3) In Opere Orobio Judeo referitur in Philippi Limborch opere, *Antica collatio cum Judeo*, dicto p. 101. Autor enim iste quadam Colloquia seu Collationes de Religione cum Orobio instituit, que dein titulo *Antica collatio cum Judeo*, inscripte, Basilea anno 1740, in lucem edite sunt.

(4) In Synopsi Isa. capituli 55.

Christ secundum Isaian. Tam luculententer enim (pergit insignis hic interpres) ejus dolores, condemnatio nem, verbora, mortem, sepulturam, locum, causam, fructus, socios denique latrones hic describit, ut Judei nihil habeant hic, quod objiciant aut respondent, nisi sua somnia (scilicet hoc capite describi afflictionem et despectum populi Judaicū, quem jam patitur a Christianis et Turci); que tamen ipsi prophete verbis mendaci et falsis stamin convincuntur, ut etiō convinct S. Ireneus, lib. 4, 56; Justin. contra Tryphon. Tertullian. contra Iudeos cap. 9; Eusebius, 3. Demonstr. cap. 2; Cyprianus, L. 2 contra Iudeos, cap. 15; Chrysost. Orat. 5 contra Iudeos, et alii. Quin et Chalcidius (1) hac de Christo (seu Messia) non de populo accipit; sic enim verit̄ sub fine capitis 52, v. 13: *Eccē prosperabit servus mens Messias, exaltabitur...* Sic et R. Moyses Gerundensis, in cap. 29 Genes. Quicquid S. August., lib. 1 de Consensu Evangel. cap. 51, putat, hoc de Christi passione vaticinia explicazione non indigere. Ninimur enim potius plia meditatione, vivaci sensu et lacrymis. Hincusque Cornelius à Lap. Præterea verba Isaiae (incipiendo a capite 32, v. 15, usque ad finem sequentis capitis 35) ab omnibus priscis expositoriis, tam qui Christi antecesserunt adventum, quam qui post Christianum passum extiterunt, nonnisi de Messia expositi sunt: sicut ipse quoque Rabbi Selomo (quintūm adversarius, et sententia recentiorum Judeorum defensor) aperte testatur, dum verba illa Isa. 52, 15: *Eccē intelliget servus meus cum reliquo exponens, sic ait: Magistri nostri totum hoc de Messia intelligi affirant. Ex quibus omnibus satis manifeste patet, quod omnia illa verba ab eo loco (cap. 52, v. 15): Eccē intelliget servus meus, usque ad finem 35 capituli, ab antiquis Judeorum sapientibus de Messia intellecta fuerint. At recentiores Rabbinī, Rabbi Salomi, Rabbi Dabid, et alii, cùm tam inter historiam evangelicam de passione et morte Jesu Nazarenī, et verba illa Isaiae cap. 52, v. 15, usque ad finem capiti 35, viderent consensionem, nec tamen Jesus Nazar, verum Messiam vellent agnoscere, negarunt in citatis Isaiae verbis sermonem esse de Messia, sed illa de gente Judeorum hodiè tantopere afflita et humiliata exponebant.*

88. Verum quid illa Isaiae verba nullatenus Judaism populo in hæc novissima afflictione et tribulatione existenti, applicari possint, ostendo sequentibus argumentis. 1° Citato cap. 55, v. 4, Isalas, dicit: *Ipsa autem vulnerata est propter iniquitates nostras, atritus est propter sclera nostra.* At questo, quoniam hoc verba sine violentia distorsione de Judaico populo intelligi possunt? Respondet quidem Isaiae Orobio (2), et ait Deum penas, quas nitiones Judæi infeste promoverunt, Judaico populo infligere, atque hunc

(1) Isa. 52, 15, incipit Propheta loqui de Christo seu Messia, de quo postea, cap. 55, sermonem sum continuit; prout pluribus mox ostendemus.
(2) In Opere suo Munimenti Fidei incepit, sect. I, cap. 22, p. 159, 162.

loco omnium aliarum nationum punire. Ceteras enim nationes in oculis divinis adeò viles et despicias esse, ut Deus non majorum carum curam habeat, quām brutorum animalium, et nē quidem easdem in scelera ruentes punire dignetur. Quare ceteras nationes per vulnera populi Judaicū sanari; qui, dūm aliarum gentium persecutione patitur, insuper ore pro suis persecutoribus, et Deo supplicet pro veniam eiusdem impestrā. Verum, quod falsa una lōe response Orobio Judei effutū? Falsum enim est, quod Deus per Isaiam citato cap. 55, dicat populum Judaicum percuti propter scelerā aliarum gentium. Nam prorsus nullum vestigium hujus rei ibi inventur. Falsum quod est, quod Judaicus populus pro gentibus persecutoribus suis ore; immo teste Gallatinus (1), Judei non solū non orant pro aliarum nationum salute, sed postū pro eorum destructione et preseruātione pro romani imperii et Ecclesiæ christiana pericie ac perditione; existimantes quid post romani imperii defectionem, atque Ecclesiæ Christi destructionem, mox a presenti afflictionis sue statu liberandi sint. 2° Isaías de eodem seru dei vulnerato, attrito, etc., cap. 55, loquens, vers. 9, ait: *Eò quid iniquitatis non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus;* atqui hoc de populo Judaico, ut Petrus Galatinus loc. cit. ait. *Aperle falsum est, ut per rei evidētiū liquidū potest;* et quod (Judei) pro maiore parte sunt omnes usurpi, iniquitatibus, dolis... atque flagitiis immixti. Ergo servus illi dei, de quo Isa. 52, 15, usque ad finem sequentis capitis 55, sermo est, non est populus Judaicus. 3° Item servus Dei Isa. 55, 5, dicitur *novissimum virorum, vir dolorum.* Atqui hie modis loquenti non significat integrum populum, sed personam aliquam singularem. Et sicut, incipiendo à versu 15 capituli 52, usque ad finem sequentis capitis 55, omnia de seruo Dei dicta prouferunt tonquā de unicā singulari persona. *Eccē intelliget servus meus... tērā languores nostros tūlī... ipse autem vulneratus est...* oblatus est, quia ipse coenit, etc., satclar indicio, quid hie de unā certā persona, scilicet Christo, sermo sit, non de Judeis seu integro populo Judaico. Respondent quidem recentiores Judei populum Judaicum à prophetis non raro *Servus dei* nominari in numero singulare, adeoque meritò dici, quod etiam Isa. 52, 15, usque ad finem capitis 55, Propheta per *Seruum dei*, quem ibi afflictum, vulneratum, etc., sed postea iterum exaltatum describit, Judeorum populum intellegit, et de hoc quasi de uno homine loquatur. Sed contra est: Non negamus, quod Deus in S. Scripturā populū Judaicum appellat servum sum (2); sed etiam Moyses, David, etc., et ipse Christus seu Messias (3) in illa hoc nomine appellantur. Unde ex subjecta materia, circumstantiis, aut aliunde desumi debet, utrum in hoc vel illo Scriptura loco per ser-

(1) In Opere suo de Arcanis catholice veritatis, lib. 8, cap. 15, p. 557.
(2) Sic Isa. 41, 8; his verbis: *Et tu, Israel, servus meus,* significatur populus Israeliticus. Vide etiam Isa. 41, 1, aliave Scriptura loca in hanc rem.
(3) Vide Cornelius à Lap. Commentar. in Isa. cap. 42, 1, cap. 45, 10, cap. 19, 5.

(4) Num. 87, et presente num. 88.
(5) Suarez, Commentarii in 5 part. D. Thomas 1, disput. 44; Billuart, Cursus theolog. tom. 1, dissip. 20, artic. 1; Joseph Widman, in Institut. univers. theolog. tom. 5, § 8, pag. 176 et 177.
(6) Summa theolog. part. 3, quest. 20.
(7) 5 part., quest. 1, art. 2, ad 2. Vide etiam Joseph Monschein, Theolog. dogmat. specul. p. 2, disput. 1, quest. 2, num. 297 et seqq.; Tournely, tom. 1 Cursus Theolog. p. 3, quest. 5, art. 1, arcta. 2.
(8) Isa. cap. 7, 14, et cap. 9, v. 6.
(9) Vide Tournely, loc. cit. artic. 2, Billuart, loc. cit., dissip. 19, art. 4.

piis vaticiniis Isaiae ab Horo factis expositionibus dici possent, his tamen ulterius commemorandis suscepimus; prasertim quia ex supradictis, num. 5, 6, 57 et 84, abunde patet, quam absurdus et prorsus gratis confiteat sint hujus auctoris expositiones, ex vanis Egyptiorum aut allorum gentilium fabulis haustis Nihilominus, ut ipsum amplius confirmetur, in sequentibus prophetis illius fabulatoris (puta Horo) hinc inde aliquam mentionem, additam refutationem sonniacorum ipsius, factorius sum.

CAPUT II.

De Jeremias cum Baruch.

Jeremias, hebraice *Jeremia*, sive, ut in contextu libri habetur, *Jeremias*, id est, *excelsus Domini*, vel *celatus Domini*, fuit filius Helcias ex genere sacerdotali natus in Anathoth, vicino de tribu Benjamin, distante tribus milliaribus Hierosolymam, ut S. Hieronymus, prefat, in *Jeremiam*, observat. Teste eodem S. doctore *Jeremias* anno vita sue circa 15, adhuc puer exists prophetae copit, ac continuavit per 45 ferme annos sub quinque regibus Iuda, nempe sub Josia, Joachaz, Joakin, Jechoniam, Sedeccia, usque ad excidium urbis et templi, quod deplorat in sui Lamentacionibus. Tandem in Egyptum abductus a residuis Iudeis, ibidem in Taphnis, urbe regia, a Iudeis lapidibus obtrutus est (1), et celebratur ut martyr a Tertulliano (2), Epiphiano (3), Dorotheo (4), Isidoro (5) et Martyrologio Romano, 1 maii. Eum semper virginem permannisse, tradunt Ignatius M. (6), Hieronymus loc. cit., Isidorus ibid., et colligunt ex dictis Dei ad ipsum veribus, cap. 16, v. 2: *Non accipies uxorem.*

Porro liber *Jeremias* ab omnibus ut *proto-canonicus* (7) admittitur. Notandum tamen, quod *Jeremias* prophetas suas communiter dicitur; *Baruch* vero ejus scriba seu amanuensis easdem scriperit, ut patet ex *Jerem. 50, 4*: *Vocavi ergo Jeremias filium Neriae;* et scriptis Baruch ex ore *Jeremias* omnes sermones Domini, quos locutus est ad eum, in volumine libri. Cumque *Joachim*, rex Iuda (*ibidem 21*) tres pagellas vel quatuor oraculorum *Jeremias* combussisset, *Jeremias* (*ibidem 52*) tuit volumen aliud et dedit illud Baruch, qui scriptis ex eo ex ore *Jeremias* omnes sermones libri, quem combussisset *Joachim* rex Iuda igni, et insuper additi sunt sermones multo plures, quam anteauferuntur. Ceterum, quamvis *Baruch* fuerit amanuensis *Jeremias*, et hujus prophetas scripto exaraverit, tamen proprium quendam librum propheticum scripsit. Nam post mortem *Jeremias*, cui constanter adhuc etiam in Egypto, ipse hanc regionem.

(1) Vide Bellarmuminus de Scriptor. Eccles. v. *Jeremias.*

(2) In Scorpiano, cap. 3.

(3) De vita Prophetarum.

(4) In Synopsis.

(5) De vita et morte Sanctorum.

(6) Epist. ad Philadelphios.

(7) Vide part. 4 Scriptor. S. contra incredulos propugn. sect. 4, quest. 1.

neum deseruit et secessit in Babyloniam anno quinto ab excisa Hierosolyma, *Baruch*. 1, 2, ut regem Jechoniam aliosque Iudeos ibi captivos solaret ac roboretur. Unde ibi liberum suum, qui in vulgata nostra nomine Propheta Baruch continetur, conscripsit band dubiè hebreice vel chaldaicè; sed hebreum exemplar jam intercedit. Verum redeamus ad liberum *Jeremias*. Notandum, 2° quod postremum caput libri *Jeremias*, nempe 52, ab alio (probabiliter ab *Ezdra*) postremum sit; prout patet ex fine capituli 51, quod sic clauditur: *Hucusque verba Jeremias. Notandum, 3° quod ordo capitum in libro Jeremie non sitordo temporis, quo singula conteruntur, sed sepè priore capita ea qua posterius facta sunt referunt, aut posteriora qua prius facta sunt recensentur; quod in Prophetis perferuntur.*

Denique argumentum Prophetie *Jeremias* est: 1° Prædict excludit Hierosolymam ob peccata que Iudeis exprobavit. 2° Consolatur tamen item eosdem, predicendo post septuaginta annos è captivitate reditum. 3° Porro non raro *Jeremias* fuit typus aut Prophetæ Christi (1). De stylo autem hujus Prophetæ S. Hieronymus (2) ait: *Qui quantum in verbis simplex videtur et facilis, tantum in maiestate sensum profundissimum est.*

91. Quæres I.: *Cum verisimile sit, quod Jeremias, antiquum exercit de vulva, sanctificatus fuerit, ut Jerem. 1, 5 dicitur; cum tamen ipsem (cap. 20, v. 14 et seqq.) diet nativitas sua maledixit, exclamans: Maledicta dies, in qua natus sum! Num male dicendum diei, in quo homo sanctificatus nascitur?* Resp. 1°: Teste Salmeron (3), et Tirino (4), graves quidam antores verba illa: *Antequam exires de vulva, sanctificatu te, non exponem hoc sensu, quod Jeremias, adhuc in utero materno existenti remissum fuerit peccatum origine, et infusa gratia sanctificans; sed damnatus isto sensu: Antequam nasceretur, predistinasti, preparavi te in prophetam. Verum, quia communis est doctorum sententia, quod *Jeremias* verè fuerit sanctificatus in utero, et infusa ei gratia sanctificans, antiquum nasceretur, resp. 2° et cum Calmette (5) dico *Jeremias*, dum diei nativitatis sua maledixit, more Orientalium usus esse modis loquendi vehementibus, violentis et hyperboliciis, quibus ostendere voluit, quantas angustias et quam gravis mala patiatur. Vel cum Cornelio à Lap. (6) et quibusdam alii ab eodem citatis dici potest, hec verba, *maledicta dies, in qua natus sum!*.... maledictus vir, qui annuntiavit patri meo, dicens: *Natus es tibi puer!* etc., esset modus loquendi Hebreorum, ut per malocationem tantum intelligat interjectionem optantis, ita ut sensus sit: Utinam nunquam essem natus, ac consequenter ultimam numerum suissum homo id numerans! Porro, dum ita optat *Jeremias*, abstrahit à sanctificatione seu statu gracie*

(1) Vide Cornel. à Lap. Proleg. in *Jeremias*.
(2) Praefat. in lib. 6 Commentar. in *Jeremias*.
(3) Tom. 2, tract. 34.
(4) Commentar. in *Jerem. 1, 5*.
(5) Commentar. in *Jerem. 20, 14*.
(6) Commentar. in *Jerem. 20, 14*.

et ordinatione Dei, tantum spectans naturalia bona et mala. Sunt enim ille pure naturæ voce et velellates circa rem præteriam et mutata impossibilem, quas vehementia doloris quasi naturaliter exprimit, precisè ad malum gravitatem ostendendam (1). Quasi diceret: Si commoda et incomoda naturalia speciem, que sunt tamen in vita, quam in carentia vita, optime numerum natus esse, quam vivere. Sic alibi (2) dicitur: *Laudata magis mortuos quam viventes, et felicitorem utroque iudicem, qui necundum natus est, nec vidi mala, quam sub sole fuit.* Et iterum (3): *Melior est dies mortis die nativitatis.* Vel denique, et fortassis omnium optimè cum Xavero Widener dicit potest, quod *Jeremias* non absolutè, sed tantum conditionate maledixit diei nativitatis sua, nimis sub hac conditione: *Sic si falsus propheta, et non ex Dei sensu loquar, sed ex meo, ut frustra patiar, quecumque ob me vaticinia patior.* Ita nimis conditionate maledixit ad defendendum suum innocentiam et veram missionem prophetandi a Deo acceptam contra calumniatores, qui ipsum deridebant, et studiōse ad eum dicta et facta attendebant, utrum non in aliquo re erret et decipiatur, ut sic ille tanquam falsum prophetam apud regem accusare possint. Sed audiamus verba ipsa memorari CL. auctoris. Sic ait (4): *Quod ad v. 14 et 15 Isa. cap. 20, attinet, ea per hysterologiam recitata, eversus octavo, mono et decimo subiungenda sunt, ut emanet continuo querimonie; vel subintelligi debet ex 9, dixerat: Maledicta dies, in qua natus sum, etc. Sed ad quos dixerat *Jeremias* hoc versus excommunicatos? Respondeo: Ad illos, qui v. 10 *Jeremias* calumniantur ut falsum Prophetam, dicentes: Persequar eum, si quo modo decipiatur, et prevaleamus adversis eum, etc. His ait: Si ego non ex Dei sensu loquor, sed ex meo, ita ut frustra hec patiar, verè melius esset, si nec natus, nec per quemquam patri annuntiatus fuissent, sed, jam maledictus in conceptione statim in vulva occubuisse..... At cur v. 15 et 16, maledicti viri, qui annuntiavint patri, quod natus sit *Jeremias*? Resp.: Non maledictus absolutè, sed conditionatè, ut dixi, quatenus in nativitate participes gaudi, non participes maledictionis pronuntiatur fore, si indicasset nativitatem falsi prophetae, qui se ultra ac sine ratione in tot labore ac sine dolore conjecteret.*

Hucusque laudatus auctor, cuius expositioni etiam suffragatarum germanica versio Bibliorum facta est a Cl. Ignatio Weitenauer, qui *Jerem. 20, 44*, adjecta per parenthesis conditione, ita (5) vertit: (Wenn ich die-

(1) Vide Scriptur. S. contra incredulos propugn. p. 4, sect. 4, de Libro Job, quest. 4, num. 117, 121. 122. Ecclesiasticis 4, 2.

(2) Ibid. 7, 2.

(3) Comment. in *Jerem. 20, v. 7*.(4) Hujus Germanica versionis sensus latine sic exprimit potest, *Jerem. 20, 14*: (Si hoc non sincero corde dicam) maledicta sit dies, in qua natus sum. Et 17: (Quare me (Deus) non interfecit in utero materno, et nativitatem meam impeditiv (si prævidit, quod ipsum falsi propheti inhonorablem esse?)

(5) Vide Tirimun, Menochium, etc., Comment. in *Jerem. 7, 22*.

ses nicht mit aufrichtigen Herzen sage) soll der Tag, an dem ich von meiner Mutter bin geboren worden, verflucht und angegneget seyn. Et pariter, v. 17: Wann hat mich (Gott) nicht eker im Mutterleibe getötet, und mein Geburt verhindert (ween er vorsah, dass ich ihm mit falschen Weissagungen entlehren würde)? En etiam istis auctor in germanica sua versione suppedit, et censem *Jeremiam* non absolutè, sed solum conditionatè diei nativitatis suæ maledixisse, ad demonstrendam nempe suam contra calumniatores innocuit; quia sciebat hanc conditionem, si sim falsus propheta deceptor, non impleri, seque a tanto crimine quam longissime remotum esse.

Corollarium. Calvinus hec *Jeremie* verba, *maledictas dies in qua natus sum*, etc., immittere et prorsus malignè vocat blasphemias et contumelias in Deum nature et ortus auctorem. Si enim propheta verbis illis Deum blasphemare voluerit, certè in versu 15 immediatè precedente non tam affectuose Deum laudasset, dicens: *Contate Domino, laudate Dominum, quia liberavit animas pauperis de manu malorum;* prout testi Cornelio à Lap. S. Hieronymus, Origen, Theodosius et ceteri rectè observarunt.

92. Quæres II.: An ex illis verbis *Jerem. 7, 22*: *Non sun locutus cum patribus vestris, et non precepisti eis in die, quod eduxi eos de terra Egypti, de verbo hoc locutionum et victimarum*, D. de Voltaire rectè prophet Hebreos in deserto nullum Deo publicum cultum impendisse. : Resp. negativè. Nam interpres (1) ex contextu solidè ostendunt, quod citata verba *Jerem. 7, 22*, nil aliud vellet, quam Deum abominari exteriorē cultum, qui non sit conjunctus c. in cultu interiori, seu cum observatione mandatorum Dei; quemadmodum ejusmodi cultum mercè exterum (*Isa. 1, 15; Amos 5, 21, 44*, et alibi) sine interno Deus reprobat. Unde etiam auctor Epistolarum Judaicarum ad D. de Voltaire, pag. 209, ad oculum ostendit, quoniam improvidè hoc argumentum Voltaireus à Tindalo mutuatus sit; cum citata verba *Jerem. 7, 22*, reapsè nil aliud vellet, quam Deo non esse grata sacrificia illorum, qui Deum externum colunt, intus autem in animo scleribus pleno ipsum inhonorablem et offendunt. Ceterum, quod Hebrei in deserto publicum Deo cultum impenderint, patet ex *Exodi 20, 24*, ubi Deus ad Moysen ait: *Altare de terra faciet mihi, et offeretis super eo holocausta et pacifica vestra.* Idem indicatur *Exod. cap. 27*, ubi altare holocaustorum et alia ad cultum Dei exterrum parari jubentur. *Exod. cap. 58*, ubi fabricatur altare holocaustorum cum aliis ad cultum exterrum destinatis. Libro Leviticus, ubi tractatur de sacrificiis et hostiis, de sacerdotibus et levitis, deque diebus festis celebrandis. Libro Num. cap. 7, ubi oblatione principis duodecim tribuum in dedicationem tabernaculi et altaris recensentur, et vers. 2 et 3, dicitur: *Oblulerunt principes Israel..... munera coram Domino, etc.*

(1) Vide Tirimun, Menochium, etc., Comment. in *Jerem. 7, 22*.